

УДК 343.9

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПЕРСОНАЛУ ДПТС УКРАЇНИ

Градецький А.В., к. ю. н.,
доцент, доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
Запорізький національний технічний університет

Стаття присвячена проблемам забезпечення віктимологічної безпеки персоналу кримінально-виконавчої служби України, розглянуто детермінанти злочинних посягань на співробітників ДПТС та запропоновано напрямки віктимологічної профілактики злочинів проти зазначеної категорії правоохоронців.

Ключові слова: безпека, співробітник кримінально-виконавчої служби, засуджений, злочин, віктимність, віктимологічна профілактика.

Статья посвящена проблемам обеспечения виктимологической безопасности персонала уголовно-исполнительной службы Украины, рассмотрены детерминанты преступных посягательств на сотрудников уголовно-исполнительной службы, предлагаются направления виктимологической профилактики преступлений против указанной категории правоохранителей.

Ключевые слова: безопасность, сотрудник уголовно-исполнительной службы, осужденный, преступление, виктимность, виктимологическая профилактика.

Gradeckiy A.V. VICTIMOLOGICAL SAFETY OF EMPLOYEES OF THE PENITENTIARY SYSTEM IN UKRAINE

In article the determinants and factors of crimes against the employees of the penitentiary system in Ukraine are analyzed. The victimological risk and issues connected with ensuring of victimological safety of employees is considered by the author.

Key words: employee of the penitentiary system, condemned, crime, victimological safety, victimology, prevention of the victimization.

Постановка проблеми. Сучасна держава не може стабільно розвиватися без ефективно функціонуючих владних інститутів, що забезпечують такі важливі складові суспільного життя, як основи конституційного ладу, державну і суспільну безпеку, порядок управління, громадський порядок і правопорядок в цілому.

Особлива відповідальність за зміцнення правопорядку та запобігання злочинності, профілактика правопорушень і усунення чинників, що їх породжують у процесі виконання кримінальних покарань, покладається на персонал кримінально-виконавчої служби [7, с. 4]. Як витікає зі змісту ст. 102 Кримінально-виконавчого кодексу України, встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання (режим у виправних і виховних колоніях) повинен забезпечувати, поміж іншим, і безпеку персоналу. Це цілком природно, оскільки будь-яка суспільна діяльність, зокрема й кримінально-виконавча, пов'язана з ризиками різноманітного характеру, що створюють загрозу для життя та здоров'я осіб, які задіяні до процесу реалізації певних програм, завдань, статутних повноважень тощо. Отож, забезпечення безпеки працівників ДПТС виступає одною з основних режимних вимог під час виконання кримінальних покарань. Безпека персоналу ДПТС забезпечується нормами національного права та міжнародними стандартами. Рекомендації Європейського комітету проти тортур, що декларують європейські загальнови́значні стандарти під час організації виконання кримінальних покарань, умов тримання засуджених і ув'язнених, повинні бути екстрапольовані на всі установи виконання покарань в Україні, також назива-

ють важливою складовою частиною діяльності забезпечення достатньої безпеки як осіб, які тримаються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, так і персоналу, який повсякденно працює з цими громадянами і перебуває в умовах підвищеної небезпеки [4, с. 298–302]. Якісне виконання службових обов'язків персоналом ДПТС, що визначає в цілому нівелювання кримінальних процесів в установах виконання покарань, ефективність досягнення цілей кримінального покарання, попередження рецидивної злочинності з боку засуджених безпосереднім чином залежать від наявності дієвої системи забезпечення безпеки захисників правопорядку – їх віктимологічної безпеки [7, с. 6–8].

Аналіз досліджень і публікацій. Питання віктимності та віктимологічної безпеки співробітників правоохоронних органів досліджувалась в працях О.М. Бандурки, В.А. Бадири, Ю.В. Бауліна, І.Г. Богатирьова, В.И. Бочелюка, А.П. Геля, Т.А. Денисової, О.М. Джужі, В.І. Задорожного, В.І. Зубкової, В.Є. Квашиша, О.Г. Колба, С.С. Косенка, Т.В. Лактіонової, Г.М. Мінковського, А.Є. Михайлова, О.Є. Моїсеева, В.І. Полубінського, Д.В. Рівмана, Є.Є. Чечель, О.В. Шаповалова, Г.И. Шнайдера та ін. Проте сучасний стан забезпечення безпеки діяльності співробітників кримінально-виконавчої служби України вимагає більш детального вивчення питань, пов'язаних із поведінкою тих осіб, які стають жертвами злочинів і правопорушень із боку засуджених.

Метою статті є виявлення основних детермінант віктимізації персоналу ДПТС та розробка пропозицій щодо підвищення ефективності забезпечення віктимологічної безпеки зазначеної категорії співробітників правоохоронних органів.

Останні події в Україні показали, що проблема забезпечення віктимологічної безпеки персоналу установ виконання покарань потребує детального вивчення для розробки дієвих шляхів подолання наявних проблем.

Виклад основного матеріалу. Підвищена ступінь віктимності пояснюється постійним ризиком, з яким стикаються правоохоронці під час виконання своїх службових обов'язків, спрямованих на припинення та попередження правопорушень. У кримінології термін «віктимність» запровадив Л.В. Франк. На його думку, це реалізована злочинним актом підвищена здатність особи в силу моральних і фізичних властивостей ставати жертвою злочину за певних обставин, іншими словами, нездатність уникнути небезпеки там, де це було об'єктивно можливо [6, с. 79]. В.О. Туляков розглядає віктимність як відхилення від норм безпечної поведінки, яке реалізується в сукупності соціальних (статусні характеристики роліових жертв і поведінкові відхилення від норм індивідуальної та соціальної безпеки), психічних (патологічна віктимність, страх перед злочинністю й іншими аномаліями) та моральних (інтеріоризація віктимогенних норм, правил поведінки віктимної та злочинної субкультури, віктимні внутрішньоособистісні конфлікти) проявів [5, с. 46–49].

Як соціальна група персонал установ виконання покарань має специфічні віктимологічні властивості, що дає підстави говорити про професійну віктимність. Професійна віктимність персоналу установ виконання покарань виступає в якості кримінологічної проблеми. Поняття професійної віктимності можна визначити як результат перетворення особи або соціальної групи на жертву злочину, зумовлений виконанням такими особами своїх професійних обов'язків. Тобто обов'язковою умовою вчинення злочину і перетворення осіб на жертв (потерпілих) є приналежність їх до тієї чи іншої професії чи службової діяльності. Поняття професійної віктимності в літературі не охоплюється особистою характеристикою як комплексом стабільних типових властивостей людини. Даний різновид віктимності визначається як «безособова» властивість, зумовлена виконанням деяких соціальних функцій. Саме наявність професійної віктимності в діяльності інституту виконання кримінальних покарань, його структур, посадових осіб утворює специфічні стосунки, під час яких складаються обставини, що сприяють вчиненню різних видів злочинів, у тому числі й тих, що не пов'язані з посяганням на особистість (втечі тощо) [2, с. 202].

Сам факт найму на роботу в органи, які виконують покарання, є чинником, що підвищує віктимність співробітника, тому особлива процедура прийняття громадян на службу в ДПтС повинна виключати можливість прийняття осіб, які не відповідають вимогам та схильних до правопорушень. Більш того, приналежність співробітника до правоохоронних органів об'єктивно передбачає відповідність його поведінки певним нормам, правилам і стандартам, морально-етичним вимогам суспільства до нього як до професіонала. У цьому випадку призначення на службу в ор-

гани ДПтС є проявом особливої довіри, яку співробітник повинен виправдати.

За даними офіційної статистики, кількість потерпілих від злочинів в Україні за січень-вересень 2016 року склала близько 2328305 осіб. На сьогодні немає офіційних даних щодо кількості жертв за професійною ознакою. За приблизним підрахунком кількість жертв серед співробітників правоохоронних органів та персоналу ДПтС складає не менше 6000 осіб зареєстрованих випадків кримінальних правопорушень. Очевидно, що кількість латентних жертв цієї категорії є також достатньо високою [8].

Дослідження встановили, що значна частина персоналу установ виконання покарань відчуває страх перед можливістю скоєння проти них злочину, пов'язаного з виконанням ними службових обов'язків (24,6%). Найбільше схильні до емоції страху молоді співробітники у віці 18–25 років. Страх перед пенітенціарними злочинами зростає і в залежності від того, чи відомі співробітнику випадки скоєння злочинів проти його колег. Так, 79% опитаних осіб, які заявили про своє почуття страху перед злочинністю в установах виконання покарань, повідомили про один або декілька відомих їм випадків злочинних посягань проти персоналу.

Опитування свідчать, що страх у співробітників ДПтС викликають: 1) загроза сім'ї, 2) помста засуджених після звільнення, 3) фізичне насильство, 4) образа гідності [3, с. 5].

Криміногенні явища і процеси, які детермінують злочини проти працівників органів внутрішніх справ, мають широкий діапазон: низький економічний рівень країни, зниження інтелектуального рівня населення, безробіття, підвищення агресивної поведінки населення тощо. Кожний злочин характеризується індивідуальним набором детермінуючих і криміногенних явищ та індивідуальними особливостями учасників конфлікту [1, с. 197–201].

Більшість співробітників установ виконання покарань стають жертвами злочинних посягань під час виконання службових обов'язків, які спрямовані на припинення та запобігання правопорушенням. Такі злочини характеризуються особливою суспільною небезпечністю, бо створюють загрозу для життя, здоров'я, власності тощо, не лише для самих потерпілих, а й для членів їх сімей та близьких осіб, підривають авторитет органів державної влади, ставлять під сумнів рівень і стан захищеності та забезпеченості відповідними державними гарантіями таких категорій громадян.

Нерідко в небезпечних для життя і здоров'я ситуаціях персонал проявляє безпечність, необережність, низький рівень професіоналізму, демонструє відсутність підготовки до дій в екстремальних ситуаціях, невміння вирішувати конфлікти з правопорушниками психологічними засобами, іноді поводить себе агресивно, провокаційно, проявляє жорстокість [3, с. 14–16].

Віктимність співробітника виправної установи визначена і зумовлена статусом і його соціальною роллю щодо реалізації обов'язків виконання кримінального покарання. За рів-

нем статусно-рольової віктимності на першому місці стоять працівники відділів безпеки, на другому – працівники оперативного відділу, третє місце займають співробітники виховного відділу, четверте – представники виробничих служб.

Підвищена статусно-рольова віктимність є характерною для вікової групи 30–39 років зі значним стажем роботи (від 5 років і більше), що частіш пояснюється зайвою самовпевненістю у своїх професійних якостях та відсутністю практичного досвіду. Підвищена індивідуальна віктимність притаманна віковій групі 25–29 років із незначним стажем роботи (не перевищує 5–7 років), що більшою мірою зумовлене низьким рівнем професіоналізму і високим рівнем порушень службової дисципліни.

Підвищена статусно-рольова віктимність притаманна співробітникам установ виконання покарань, які об'єктивно, незалежно від своїх професійних якостей, а тільки в силу свого службового становища опиняються в ситуаціях, що можуть призвести до посягань на їхнє життя і здоров'я. Дія соціально-рольової віктимності посилюється накладенням на неї індивідуальної віктимності жертв досліджуваних злочинів. Індивідуальна віктимність полягає в непрофесійних діях потерпілих, які проявляються, по-перше, в неприйнятті належних заходів щодо забезпечення власної безпеки під час виконання службових обов'язків (недотримання тактики дій під час затримання правопорушників) і, по-друге, в порушенні правил несення служби, порушення дисципліни (втрата спецзасобів, вживання спиртних напоїв на службі). Індивідуальна віктимність, що виражається в непрофесіоналізмі жертв зазначених злочинів, має об'єктивні і суб'єктивні детермінанти.

Рівень віктимологічної безпеки персоналу установ виконання покарань залежить і від стану законності в цих установах. Ця залежність є проявом статистичної закономірності і означає, що чим вище показники протиправної поведінки співробітників, тим нижче рівень їх безпеки, і навпаки. Порушення законності в якості негативних наслідків тягнуть за собою, з одного боку, загострення пенального конфлікту, підвищення агресивності засуджених, з іншого – формування віктимологічно небезпечної системи кримінальної залежності персоналу від засуджених.

Особливо негативно впливає на рівень безпеки персоналу кримінально-виконавчої служби зловживання спиртними напоями на службі. Неприпустимий лібералізм до пияцтва, що склався в кримінально-виконавчій службі, позначається і на зростанні «п'яних» злочинів і проступків. Майже кожен 39-й дисциплінарний проступок вчинено в стані алкогольного сп'яніння. Вивчення дисциплінарної практики співробітників установ виконання покарань показало, що щорічно за зловживання спиртними напоями, в тому числі і під час виконання службових обов'язків, звільняється від 43 до 61% співробітників.

Такий показник недисциплінованості персоналу кримінально-виконавчої служби, як втрата службових документів, службового

майна та спеціальних засобів, поступово знижується, але залишається на досить високому рівні. Зазначене правопорушення безпеки всього особового складу, оскільки спеціальні засоби можуть потрапити в руки засуджених або взятих під варту і можуть бути використані під час скоєння злочинів.

Особливу підгрупу факторів непрофесійних дій співробітників установ виконання покарань становить так звана професійна деформація. Одним із проявів професійної деформації є невиконання персоналом ДПтС, що мають, як правило, багаторічний стаж службової діяльності, вимог правил забезпечення власної безпеки. У результаті такої професійної деформації ці особи виявляють зайву впевненість у своїх професійних якостях і виконують свої службові обов'язки неналежним чином.

До групи об'єктивних віктимологічних детермінант належать недоліки в діяльності ДПтС із підбору кадрів на посади, пов'язані з виконанням обов'язків з охорони громадського порядку в процесі виконання покарань; їх професійної підготовки; недоліки в організації роботи, в тому числі контролю за несенням служби, та недоліки матеріально-технічного забезпечення їх діяльності. До суб'єктивних детермінант непрофесіоналізму належать особливості особистих якостей, що мають прояви в нерозвиненості емоційно-вольової сфери, в слабкій фізичній підготовці, в низькому культурному і моральному рівні. Суб'єктивні детермінанти індивідуальної віктимності проявляються у втраті ділових якостей через негативний вплив службового оточення або через відсутність практики і тренінгу знаходження в екстремальних ситуаціях.

З огляду на вищезазначене особливого значення для забезпечення безпеки набуває віктимологічна профілактика злочинів проти співробітників кримінально-виконавчої служби. Віктимологічна профілактика розуміється як специфічна діяльність соціальних інститутів, яка спрямована на встановлення, усунення або нейтралізацію факторів, обставин ситуацій, які формують віктимну поведінку та зумовлюють вчинення злочину відносно конкретної особи, виявлення груп та конкретних осіб з підвищеним ступенем віктимності і вплив на них з метою відновлення або активізації їх захисних якостей, а також розробку або вдосконалення діючих спеціальних засобів захисту громадян та конкретних осіб від злочинів та наступної віктимізації.

Виконання завдань віктимологічної профілактики вимагає комплексного підходу під час визначення як змісту, так і методичних засобів роботи з особовим складом.

У рамках удосконалення віктимологічної профілактики персоналу ДПтС доцільно проводити професійно-соціальну та професійно-індивідуальну профілактику. Перша включає в себе заходи щодо підвищення професійного і культурного рівня працівників, поліпшення їх матеріально-побутових і соціальних умов; проводити якісний відбір і навчання кадрів для роботи в ДПтС; покращити їх соціальну захищеність.

Друга – професійно-індивідуальна профілактика, що проводиться стосовно осіб із негативною поведінкою, а також щодо потенційних жертв, чия поведінка характеризується як нейтральна або навіть позитивна.

Заходи індивідуальної профілактики щодо віктимних співробітників кримінально-виконавчої служби є специфічними для кожної установи виконання покарань і визначаються її особливостями. Очевидно, що для розробки конкретних заходів профілактичного впливу необхідно враховувати вид установи, особливості умов служби в даній установі, стан соціальної, психологічної та виховної роботи, матеріально-побутового забезпечення, джерела внутрішньо- та міжгрупового впливу, дисциплінарну практику, структуру і динаміку порушень законності тощо.

Попередження професійної деформації персоналу вимагає вжиття заходів, спрямованих на виключення найбільш небезпечних її проявів: нехтування правилами та вимогами під час виконання службових обов'язків, порушення дисципліни, невжиття заходів щодо забезпечення особистої безпеки, порушення законності і здійснення протиправних дій щодо правопорушників.

Доцільно приділити увагу блоку заходів ситуативної профілактики, оскільки, на думку співробітників, у більшості випадків ситуативна віктимізація є наслідком недостатньої фізичної, тактичної та психологічної підготовки (87%), грубих порушень дисципліни (82%), недоліків в управлінській діяльності (43%).

Один із напрямків підвищення ефективності функціонування системи забезпечення віктимологічної безпеки персоналу установ виконання покарань є попереджувальна робота щодо засуджених, схильних до таких посягань. Її вдосконалення можливе за рахунок: 1) орієнтації загальної пенітенціарної профілактики на усунення (нейтралізацію) причин і умов формування пенального конфлікту; 2) використання в числі спеціальних запобіжних заходів моніторингу суперечностей, що виникають між засудженими та адміністрацією установ виконання покарань; 3) ведення на рівні індивідуального попередження профілактичного обліку засуджених, поведінка яких може мати небезпечні наслідки для персоналу установ виконання покарань [7, с. 9–18].

Висновки. Соціально негативні зміни, що відбуваються в суспільстві, впливають на окремих співробітників кримінально-виконавчої системи, які в силу своїх особистісних якостей, моральних переконань, рівня правової і загальної культури не можуть протистояти

кризовим явищам і допускають різні порушення службової дисципліни і правил забезпечення власної безпеки, що дозволяє говорити про існування жорсткої залежності між випадками професійних помилок і фактами скоєння посягань щодо співробітників ДПтС.

Як соціальна група персонал ДПтС має специфічні властивості, які підлягають врахуванню під час формування системи забезпечення віктимологічної безпеки від злочинних посягань із боку засуджених.

Підвищення ефективності віктимологічної профілактики посягань із боку засуджених на співробітників кримінально-виконавчої служби може бути досягнуто під час реалізації таких заходів: 1) у рамках професійно-соціальної профілактики – підвищення престижу професії та рівня соціальної захищеності працівників ДПтС; 2) у рамках професійно-індивідуальної профілактики: а) проведення якісного професійного відбору співробітників за рахунок встановлення детального опису в нормативних документах ДПтС психологічних і соціальних якостей, яким повинен відповідати кандидат; б) попередження професійної деформації співробітників, в) включення до системи професійної підготовки вивчення рекомендацій щодо дій в умовах напруженої криміногенної ситуації (ситуативної профілактики).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гладкова Є.О. Заходи віктимологічної профілактики злочинів проти працівників органів внутрішніх справ / Є.О. Гладкова // Публічне право. – 2012. – № 4. – С. 197–202.
2. Кримінологічна віктимологія: навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Джужи. – Київ: Атіка, 2006. – 352 с.
3. Кулакова А.А. Віктимологічний аспект пенітенціарної преступности и её предупреждения (в отношении сотрудников уголовно-исполнительной системы): автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.А. Клакова. – Н. Новгород, 2007. – 23 с.
4. Ткачова О.В. Безпека персоналу установ виконання покарань як елемент режиму позбавлення волі / О.В. Ткачова // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 2. – С. 298–302.
5. Туляков В.А. Віктимологія / В.А. Туляков. – Одеса: Випуск № 3/2015 143 Одесская национальная юридическая академия, 2003. – 148 с.
6. Франк Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской криминологии / Л.В. Франк. – Душанбе, 1977. – 237 с.
7. Шитяков И.Н. Обеспечение ви́ктимологической безопасности сотрудников уголовно-исполнительной системы от криминальных посягательств осужденных: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / И.Н. Шитяков. – Рязань, 2011. – 24 с.
8. Юрченко О.Ю., Касютіна А.Ю. Професійна віктимізація: теоретичний аналіз / О.В. Юрченко // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – Вип. № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pap.in.ua/4_2016/65.pdf.